

KONVERENTS „SÜGISBALL”

Eesti Kirjanike Liidu ja Eesti Kirjandusmuuseumi kultuuri- ja kirjandusteooria töörühma korraldusel leidis 9. juunil aset konverents, kus kõneldi Mati Undi „Sügisballi” teemadel.

Avaettekande pidas Kalev Kesküla, kes rääkis oma koostatavast Mati Undi

mälestusteraamatust. Ettekande pealkirja „Sügisball” – pääsemine külaelu idiotismist” soovitas esineja ümber nimetada „Külaelu roppusest päikeselinnu”. M. Unt püüdis kogu elu lahti saada maapoisi taagast. Ka tema teoste tegelasi, kaasa arvatud „Sügisballi”

omi, ühendab urbanism, teadmine, et nad elavad moodsas linnajaos. Undi loodud Mustamäel on lausa kosmiline mõõde, see on osa globaalsest maailmast. Elukutseline modernist Unt eelistab Mustamäed Vooremaale, kust ta pärit on. Mati Undi element oli linn, mitte metsaküla. Linnas sõlmusid inimsaatused, maal ei juhtunud midagi, kostis ainult hundi ulg (vt Looming 2008, nr 9, lk 1414–1418).

Luule Epner vaatles oma ettekandes „Unt ja Brecht. Võõritused „Sügisballis”” Mati Undi teost Bertolt Brechti eepilise teatri teooriast lähtuva lugemisstrateegiaga. Selle teooria põhimõiste on võõritus (sks *Verfremdung*): tavalised asjad tõstetakse välja endastmõistetavuse atmosfäärist. Võõritustehnika takistab täielikku sisseelamist. Võõritusefekt lükkab vaataja välja teose maailmast, millesse ta on sisse elanud. Unt võõritab keskkonda (s.t uut linnaosa). Igapäevastele asjadele vaadatakse kas väga kaugelt või väga lähedalt, tavanähtusi võõritatakse lapse ja võõramaalase pilgu läbi, lisaks vaade inimesele kui bioloogilisele liigile populatsiooniökoloogia vaatepunktist.

Epp Annus („Unt fenomenoloogilises ruumis”) püstitas küsimuse, kuidas mõista linnaruumi. Ta lähtus Martin Heideggeri ja norra arhitektuuriajaloolase Christian Norberg-Schulzi teooriatest. Heidegger on määratlenud inimese olemasolu maa peal olemas olemisega, s.o asuandev elu: rahu, mõistev koosolu ümbritsevaga, ümbritsevale asu andmine. Norberg-Schulzi järgi tähendab elamine mingisse kohta kuulumist. Elukoha kaudu pühendatakse mingile maailmas olemise/elamise viisile. „Sügisball” on lugu inimlikust üksindusest. See ei loo linnaruumi positiivsel viisil. E. Annus järeldas, et Mustamäe ei andnud M. Undile asu, sellepärast ta kirjutas „Sügisballi” (vt Looming 2008, nr 9, lk 1405–1413).

Andres Kurg kõneles Mati Undi teosest 1970. aastate kriitilise arhitektuuripraktika taustal. M. Undi Mustamäe kodu on eesti kunstiga seotud kahel moel: ajakirjas Kunst ja Kodu avaldati fotod tema uuest 3-toalisest korterist ja Andres Toltsil oli maal „Vaade Mati Undi aknast”. Kolm kuud enne „Sügisballi” ilmumist toimus Teaduste Akadeemia raamatukogu fuajees arhitektuurinäitus, mille kohta avaldatud arvustuses nentis M. Unt, et arhitektide ülesanne on nüüdislinna inimlikustada, psühholoogiseerida lootuses, et linnadesse on tulemas uus vaim. „Sügisball” oli katse toime tulla modernse ihalusega ja teiselt poolt kriitikaga. Mustamäe kriitika saab hoo sisse 1970. aastate algul.

Ivo Heinloo tutvustas „Sügisballi” kaht retseptiooni: jooksvat kriitikat ja lugejakirju. Viimaste kohta sai ta materjali Mall Jõelt, kes töötas toona Sirbi ja Vasara kirjandustoimetajana. Esineja lähtus Umberto Eco retseptiooniteooriast, mille järgi on olemas semiootilised ja semantilised lugejad. Teine liigendus on: mudellugeja ja -autor. Autor kirjutab teost, mõeldes mudellugejale. Empiiriline lugeja loob ettekujutuse mudelautorist. Mati Unt ei vastanud võimu ettekujutusele mudelautorist. Nimetatud Mati Undi teosele kirjutati 8 arvustust, mis olid üldiselt kiitvad. Lugejakirjades samastuti kõigi lugejatega, leiti, et uuslinna probleeme on kujutatud utreeritult, mis võib halvasti mõjuda noorsoole.

Elupõlise mustamäelase Piret Viirese ettekanne kandis pealkirja „Mustamäe kolmkümmend aastat hiljem”. Paar aastat tagasi ilmunud artiklis on P. Viires väitnud, et Mustamäe on muutunud oma algidee paroodiaiks, aga praeguse Mustamäe puhul väitis ta, et midagi on teisenemas. Mustamäele on tekkimas uus lootus, see linnaosa on end liigutamas. Alles nüüd on oma täpse sisu saamas Le Corbusier’ idee sel-

lest, et mikrorajoonis peab olema võimalik toime tulla kõigi eluliselt vajalike toimingutega. P. Viires tõi ka välja „Sügisballi” lähilugemisel silma hakanud detaile, nagu autod (juttu oli ainult taksodest), ööhääled, restoran, prügi. Kõige olulisema erinevusena „Sügisballi”-aegse ja praeguse Mustamäe vahel märkis ta lukke: lukustatud on kõik sissekäigud ja prügimajad. Pooled M. Undi kujutatud intriigidest jääksid tänapäeval ära, sest võõrad ei pääseks lukustatud trepikodadesse.

Mari Laaniste ja Leena Torim alustasid oma kaksikettekannet „Võõrandumine modernistlikus paneellinnas: Lasnamäe filmis „Sügisballi”, peatudes sotsiaalse võõrandumise teemal. Modernistlikke paneellinnu peetakse XX sajandi suurimaks ebaõnnestumiseks just sotsiaalses plaanis. Laitmatult toimivat linna pole suudetud kuskil ehitada: puudu on jäänud inimlik faktor. Filmis „Sügisballi” toimub tegevus Lasnamäel. See on visuaalselt põnev keskkond: ebaturvaline ruum, millest õhku ainelist viletsust, linnamaastikud vahelduvad tühermaaga. Film produtseerib meeleheidet, majadevahelises ruumis valitseb anarhia.

Virve Sarapik („Sügis uuslinnas”) leidis, et pärast filmi pole Mati Undi raamat enam päris see, mis ta oli enne. Filmis on Lasnamäe kui kõigi uuslinnade koondkuju, filmi tegelaste elus on see aga juhuslik kokkusattumus. Raamatu kuus tegelast on seotud kuue ühise ajahetkega, mida määravad erinevad ilmastikunähtused. Filmi sügis on muutumatu. Esineja tõi näiteid M. Undi teosest, kõrvutades neid filmis nähtuga (akna, ukse kujund jmt).

Jan Kaus („Lasnamäe metamorfosisid”) lähtus oma arutluses töigast, et režissöör Veiko Õunpuu pole oma filmis mitte Undi raamatust lähtunud, vaid sellest tõukunud. Samad on ainult tegelaste nimed, kuid toimunud on nihe: tegevus on viidud Lasnamäele. Raamatu-Mustamäe ja filmi-Lasnamäe on eri maailmad. Kui Unt suhtus oma tegelastesse irooniaga, siis Õunpuu tegelaste veidrustel puudub sügavus. Siiski leidis J. Kaus, et XXI sajandi Õunpuu on lootusrikkam kui 1970. aastate Mati Unt.

Konverentsi ettekannetest on kavas üllitada kogumik.

TIINA HALLIK